

teko selvityksen vihti Siirri

Viialan vaneritehtaan teollisuusympäristö

**Rakennushistoriallinen selvitys
raportti 30.5.2008
Tmi Lauri Putkonen**

Viialan vaneritehtaan rakennushistoriallinen selvitys, raportti 30.5.2008

Helsingissä 30.5.2008

toimeksiantaja UPM-Kymmene Oyj
tutkija Lauri Putkonen / Tmi Lauri Putkonen

Tämän työn tarkoituksena on ollut selvittää Akaan kaupungissa sijaitsevan entisen Viialan vaneritehtaan tehdaskiinteistön rakennushistoria. Tehtävä on rajattu käsittämään kiinteistön historiallinen kehitys, teollisuusalueen suunnitteluhistoria sekä nykyisen rakennuskannan keskeisimmät muutokset. Rakennusten yksityiskohtainen inventointi ei ole kuulunut tehtävän piiriin.

Johdanto

Viialan vaneritehdas lopetti toimintansa vuoden 2004 lopussa. Samalla päättyi 130-vuotinen, monipuolinen teollinen toiminta. Rakennukset ovat sen jälkeen olleet vaihtelevassa, lähinnä pienteollisuuden ja varastoinnin, käytössä.

Viialan teollisen perinnön varhaisista vaiheista on säilynyt vain vähän tietoja. UPM -Kymmene Oyj:n keskusarkistossa on useampia mappeja, joissa on mm. karttoja 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Myös joitakin konepiirustuksia löytyy 1900-luvun alusta, mutta varhaisten teollisuusrakennusten piirustukset puuttuvat sekä sahan että lasitehtaan osalta. Näin ollen alueen vanhimman rakennuskannan suunnittelutiedot ovat jääneet puutteellisiksi. Sen sijaan 1950-luvulta lähtien suunnittelupiirustuksia on säilynyt varsin kattavasti. Paitsi keskusarkistossa, niitä on myös Viialan tehdasalueella säilytetyssä käyttöarkistossa. Keskusarkistossa on säilynyt myös laaja kokoelma valokuvia tehtaasta.

Osa arkistoaineistosta luovutettiin 1990-luvun alussa Elinkeinoelämän keskusarkistoon. Siellä on Akaan Höyrysaha Oy:n arkisto vuosilta 1895-1955 sekä Viiala Oy:n lasitehtaan arkisto 1906-1939. Kummassakaan arkistoyksikössä ei ole rakennuspiirustuksia eikä karttoja.

Tätä selvitystyötä varten on läpikäyty edellä mainittujen arkistojen lisäksi Hämeen maakunta-arkiston kartat sekä Kansallisarkiston kartta- ja piirustuskokoelmat, joissa ei juurikaan ole tehdasaluetta koskevaa aineistoa. Lisäksi on tehty aineistotiedustelu Teollisuusvakuutuksen arkistosta – ilman tulosta. Myös turkulaisesta Ett Hem -museosta on kysely aineistoa, koska sen esineistö periytyy konsuli Alfred Jacobsonilta, Akaan höyrysahan varhaiselta johtajalta. Museosta kerrottiin, että mitään Viialaan liittyvää ei sieläkään ole säilynyt. Akaan kaupungin rakennuspiirustusarkiston vanhimmat Viialan tehdasaluetta koskevat piirustukset ovat vasta 1970-luvulta.

Suomen vanhin rakennusliike Oy Alfred A. Palmberg Ab on ollut rakentamassa vuoden 1922 lasitehdasta. Yhtiön piirustusarkistoa käydään parhaillaan läpi ja on mahdollista, että tästä rakennusvaiheesta löytyy vielä tarkempaa tietoa.

Työtä varten on käyty läpi myös 1900-luvun alun rakennusteknistä kirjallisuutta (Rakennustaito ja Arkkitehti-lehti), mutta Viialan teollisuutta ei niissä ole mainittu. Sen sijaan Kansalliskirjaston digitoidusta Historiallisesta sanomalehtiarkistosta on löytynyt joitakin 1800-luvun lehtiartikkeleita Viialan tehdasoloista, osa toki niistäkin jo aiemmin tuttuja.

Merkittävimmän lähdeaineiston muodostaa luonnollisesti Viialan tehtaiden satavuotishistoriikki, Aulis J. Alasen ja Reijo Ahtokarin Sata vuotta teollisuutta Viialassa vuodelta 1973. Teos kuvaa kattavasti Viialan teollisuusympäristön monivaiheista historiaa.

Teollisuuden edellytykset Viialassa 1800-luvun jälkipuolella

Jo J.W. Snellmanin ensimmäisiin hahmotelmiin Suomen rautatieverkostoksi sisältyi ratayhteyden rakentaminen Turusta Hämeen radalle Akaan kautta. Eryityisesti turkulaiset liikemiespiirit asettuivat tukemaan Viialaa risteysaseman paikkana. Hanke tuli ajankohtaiseksi 1870-luvun alussa, ja 1874 päästiin varsinaisiin rakennustöihin. Risteysaseman paikaksi valittiin kuitenkin teknisistä ja taloudellisista syistä Toijala. Kesäkuussa 1876 rata avattiin liikenteelle, ja uusi aika koitti Akaalle.

Akaan kehittyminen hiljaisesta maalaispitäjämästä vilkkaaksi liikennekeskukseksi synnytti välittömästi useita

Karta
 öfver
 Wiiala ångsågsplan
 i Akkas socken
 upprättad
 år 1875 af D. G. Honkanen

Beskrifning

1. Torvt	0.26	—	—
2. Backe	0.26	—	—
3. Åker	1.03	—	—
4. d ^e	4.25	—	—
5. d ^e	0.01	—	—
6. Sogbuggen	0.21	—	—
7. Ållhus	0.02	—	—
8. Sämreång	3.83	—	—
9. d ^e	1.71	—	—
10. Skogarn	9.15	—	—
Wäg	0.29	—	—
<u>Sammanlagt</u>	<u>12.00</u>	—	—
11. Ång	0.10	—	—
12. Backe	1.10	—	—
13. d ^e	1.20	—	—
<u>Sammanlagt</u>	<u>2.40</u>	—	—

Sammandrag

Åker	5.79	+ 0.26
Ång	6.56	
Skogsmark	4.75	
<u>Sammanlagt</u>	<u>17.10</u>	

Skalan är 100 fot å en des. tum.

Karta öfver Wiiala Ångsågsplan i Akkas socken upprättad år 1875 af D. G. Honkanen. Kartta Viialan ensimmäisestä höyrysahasta vuodelta 1875. Saha sijaitsi nykyisen tehdasalueen eteläpuolella Haihunkosken varrella. UPM-Kymmene Oyj:n keskusarkisto.

teollisuusyrityksiä niin Viialaan kuin Toijalaankin. Tavarakuljetusten määrässä Viiala oli selvästi Toijalaa merkittävämpi. Kuljetusten määränäänä olivat tavallisesti joko Turun tai Helsingin vientisatamat.

Elinkeinojen vapautuminen ja hallituksen sahteollisuutta suosiva politiikka synnyttivät sisämaahan lukuisia sahoja. Vuonna 1857 oli annettu lupa perustaa höyrykäyttöisiä sahoja, mikä mahdollisti sahteollisuuden sijoittumisen raaka-aineiden saatavuuden ja liikenneolojen kannalta edullisiin paikkoihin – vesivoiman saatavuus ei enää rajoittanut vaihtoehtoja. Kokemäenjoen vesistöalueen ensimmäinen höyrysaaha oli perustettu 1862 Hämeenlinnaan.

Höyrysaahan perustaminen

Joukko tamperelaisia ja turkulaisia liikemiehiä perusti maaliskuussa 1873 osakeyhtiön, Akkas Ångsågsaktiebolag – Akaan Höyrysaahasakeyhtiö Tuolloin Viiala oli vielä vakavasti otettava vaihtoehto risteysasemana Toijalalle. Kaikesta huolimatta paikka oli edullinen sahalle.

Hankkeen primus motorina on pidetty kapteeni Anshelm Grahnia, joka toimi tuolloin Tampereella. Tampereelta tulivat osakkaiksi myös Fredrik Idestam – Nokian ja Tampereen puuhiomoiden perustaja – kaupungin pormestari Fredrik Procopé, kenraalimajuri J. Blåfield, tohtori O. Blåfield ja kauppias J. Lindroos. Uuden yhtiön pääosakkaat tulivat kuitenkin Turusta. Kauppaneuvos Carl Magnus Dahlström oli monipuolinen teollisuusmies, joka seurasi aktiivisesti uuden ratayhteyden syntymistä. Yhdessä ystävänsä, kauppaneuvos Gustaf Adolf Lindblomin kanssa he merkitsivät enemmistön uuden yhtiön osakkeista. Muutamaa vuotta myöhemmin Idestam myi osakkeistaan puolet Dahlströmille ja puolet toiselle turkulaiselle, konsuli Alfred Jacobsonille. Grahnin jälkeen juuri Jacobson toimi pitkään höyrysaahan toimitusjohtajana.

Ensimmäinen saha sijaitsi Haihunkosken varrella nykyisen teollisuusalueen lounaispuolella. Paikka oli vuokrattu Viialan kartanolta. Rakennustyöt aloitettiin syksyllä 1873 rakentamalla puinen saharakennus sekä toinen puurakennus, johon tulivat tehtaan konttori ja isännöitsijän asunto. Sahan koneiston toimitti joulukuussa tukholmalainen Bolinderin konepaja, joka oli suomalaisten sahojen merkittävimpiä koneistajia. Kaksiraamista sahaa käytti teholtaan 50-hevosvoimainen höyrykone. Tunnettu hiomojen rakentaja, insinööri Hermann Kauffmann tarkasti ja hyväksyi koneet. Toiminta pääsi alkamaan alkuvuodesta 1874.

Tämä ensimmäinen saha paloi heinäkuussa 1880, mutta vakuutuksen turvin voitiin heti ryhtyä uuden sahan rakentamiseen. Nyt paikkaa päätettiin siirtää noin kilometrin verran pohjoisemmaksi Jumusselän rannalle. Tavarankuljetus Viialan rautatieasemalle tuotti jatkuvasti ongelmia ja niinpä vuonna 1882 Viialan asemalta vedettiin uudelle sahapaikalle sivuraide, jota pitkin voitiin kuljettaa sahatavaraa. Aluksi vaunut kulkivat kantavuussyistä sekä tyhjinä että täysin mies- ja hevosvoimalla, myöhemmin veturilla.

Tampereen Sanomissa julkaistiin elokuussa 1888 kuvaus Viialan sahasta:

Maaseuduilta

Hajunkoskelta eli Wiialasta, sillä Wiiala on yleisemmin tunnettu sen nimisestä rautatieasemasta, vaikka Hajunkoski on kylän nimi. Täällä on vähäinen koski, joka käyttää kolmea myllyä. Kylä on kosken itäisellä puolella, Wiialan kartano läntisellä. Kylästä pohjoiseen on rautatien asema. Tästä itää kohde on Hajunkosken saha, jota sanotaan "Wiialan" sahaksi. Se on Wiialan maalla, waan on erään yhtiön Turusta oma.

Saha tavallisesti seisoo aina mätäkuun ajan, kun owat tulleet huomaamaan mätäkuussa sahattujen puiden siintyvän pahemmin, joten ne tulewat kelwottomiksi. Mutta nyt on lankuilla ollut hywä menekki, joten täytyi panna saha wiikkoa ennen tawallista aikaa käymään, ja hywä se onkin, sillä siitä riippuu monen jokapäiväinen toimeentulo.

Sahassa työskentelee kaikkiaan noin 3–400 työntekijää, miehiä ja naisia. Siellä pannaan pieniksi 1 000 tukkia wuorokaudessa. Saha on suurempia näillä seuduin. Siinä on 6 sirkkeliä ja 3 raamia, jotka työskentelewät yöt

päivät yhtämittaa. Paitsi näitä, on vielä tukkien latomakone, joka nostaa suuria tukkia järwestä noin 3–4 syltä korkeisiin pinoihin ja luiden surwomakone, jossa luita pieneksi surwotaan.

Sahaa käyttää 60 hewoswoimanen höyrykone, ja höyryä tehdään yksinomaan sahajauhoilla, jotka tulipesään kulkee koneen avulla sahasta johtuua ruuha myöten. Ruuhessa kulkewassa hinnassa on puusta tehdyt pyhkimet, jotka kulettaa jauhot aukon kohdalle, josta ne putowat tulipesään.

Saha walaistaan pimeällä ajalla sähköwalolla. Sitä warten on siellä 1 hewoswoimainen höyrykone, jolla pannaan sähköpatteri toimeensa.

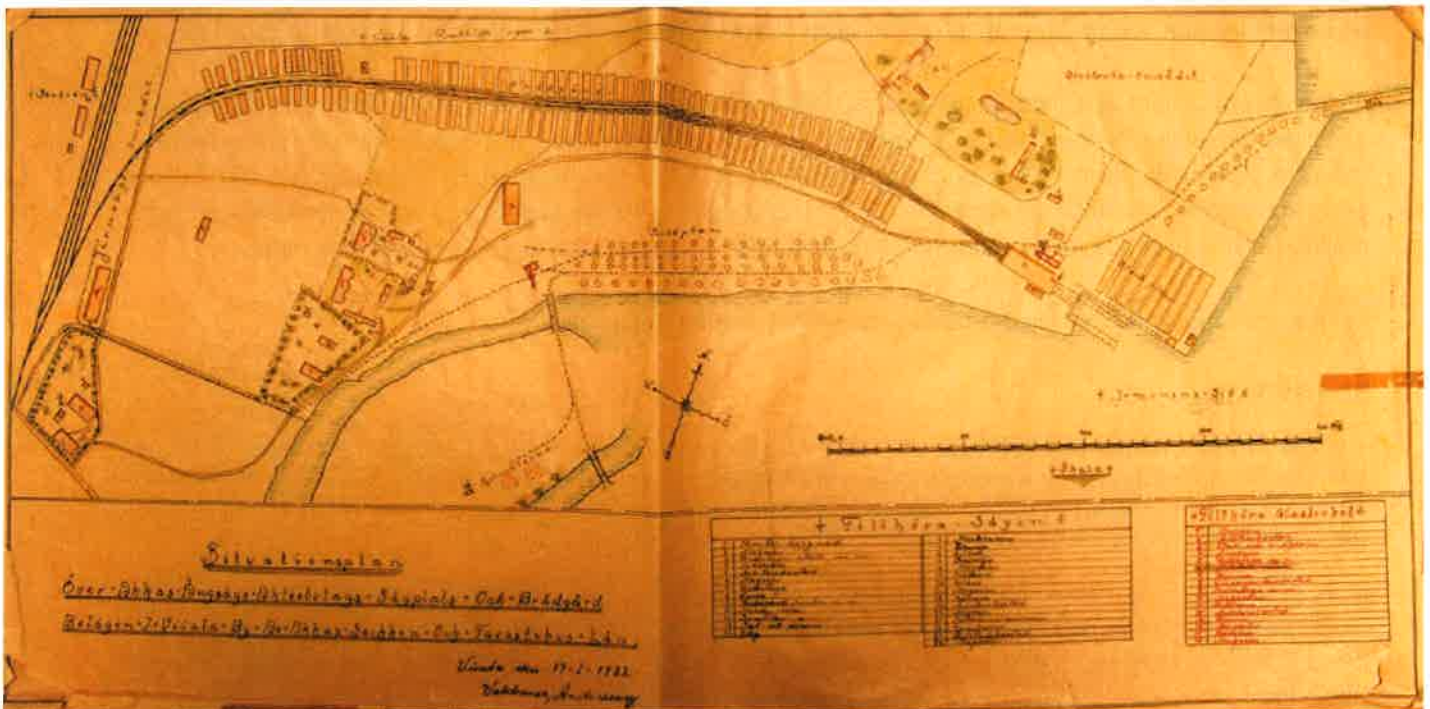
Sahasta tulleista puitten tähteistä tehdään sysiä siten, että puut pystytetään auman tapaisiin läjiin toinen toisensa nojalle. Tuli wiritetään aumaan, jossa se ajan kuluessa hiillyttää puut. Kaukaa katselle näyttävät nämä aumat lappalaiskodeilta, joiden katosta sauhu tupruaa ulos. Minkäs muualle pantaiskaan se summaton puujoukko, mikä siellä tulee, josta sanotaan tulewan tawaraa uloskin wietäväksi enempi kuin Tampereen asemalta.

Sahan yhtiö pitää yllä kansakoulun ja lainakirjaston; onpa täällä torwisoittokuntakin, jolla on 6 torwea, mutta ei se tahdo olla aina kunnossa, kun ei ole paikollaan pysywiä soittajia. Lukkari Siwen on ollut soiton johtajana. Yksi kauppias ja ja pari sahdin myyjää pitää kaupalliikettä wireillä. Kylä on laaja, toisin paikoin taajaankin asuttu. Enimmäksi osaksi on täällä köyhempää kansaa, mutta ystäwällistä.

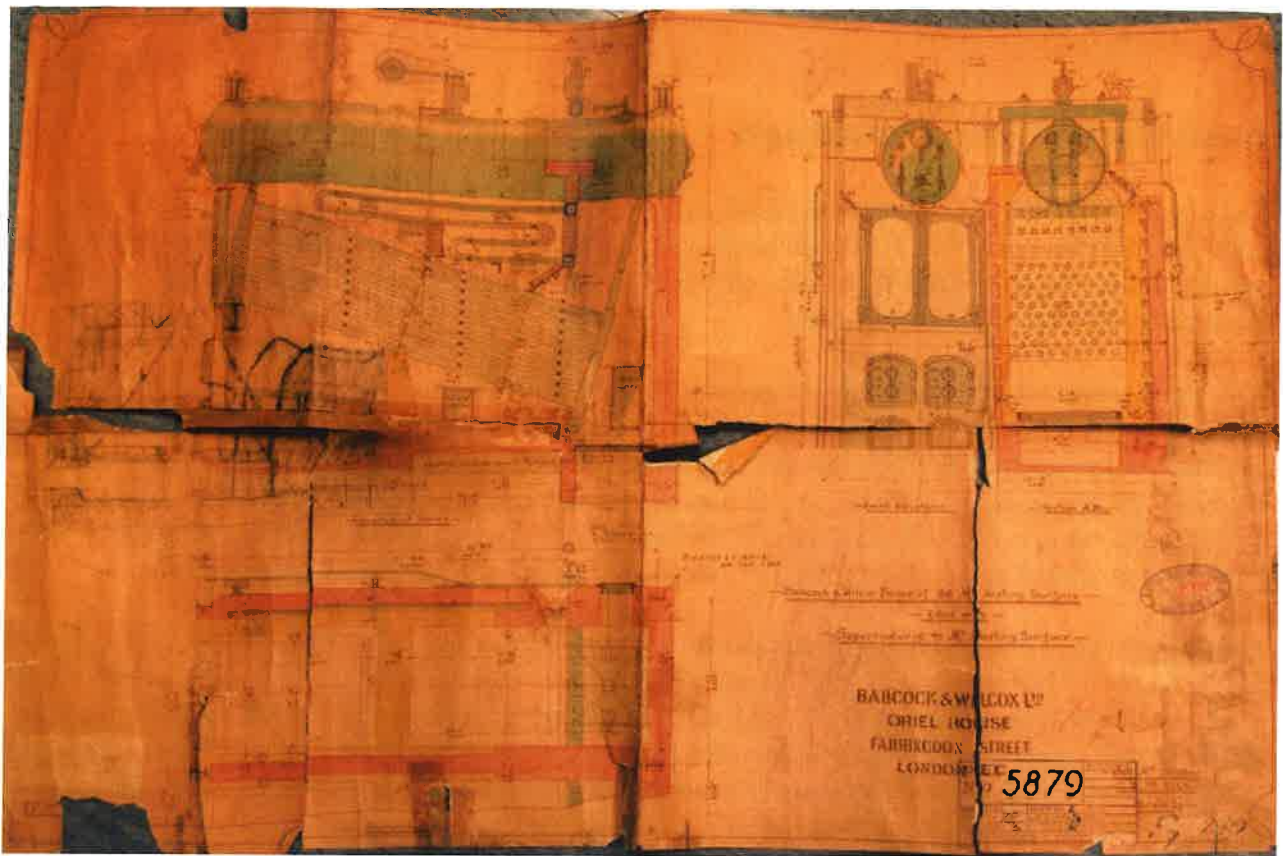
Warto

Artikkelissa mainittu sähkövalaistus oli otettu käyttöön 1887, siis vain viisi vuotta maan ensimmäisen hehkulampun syttyttyä Tampereen Finlaysonin tehtaalla. Valopisteitä sahalla oli kaikkiaan 27. Sähkövalon käyttö teki mahdolliseksi sahauksen myös vuoden ja vuorokauden pimeimpinä aikoina, ja hyvä valaistus oli välttämätön edellytys vuorotyölle.

Viialan saha oli aikakaudelleen tyypillinen höyrysaaha. Kaksikerroksiseen, ristikkorakenteiseen saharakennukseen liittyi kylkiäisenä tiilinen höyrykeskus savupiippuineen. Saharakennuksen päädyissä sijaitsti suurehko, moniruutuinen ikkuna, joka päästi valoa sahauslinjalle. Sahauksen onnistumisen kannalta juuri tämä suuntaisvalo oli tärkein.

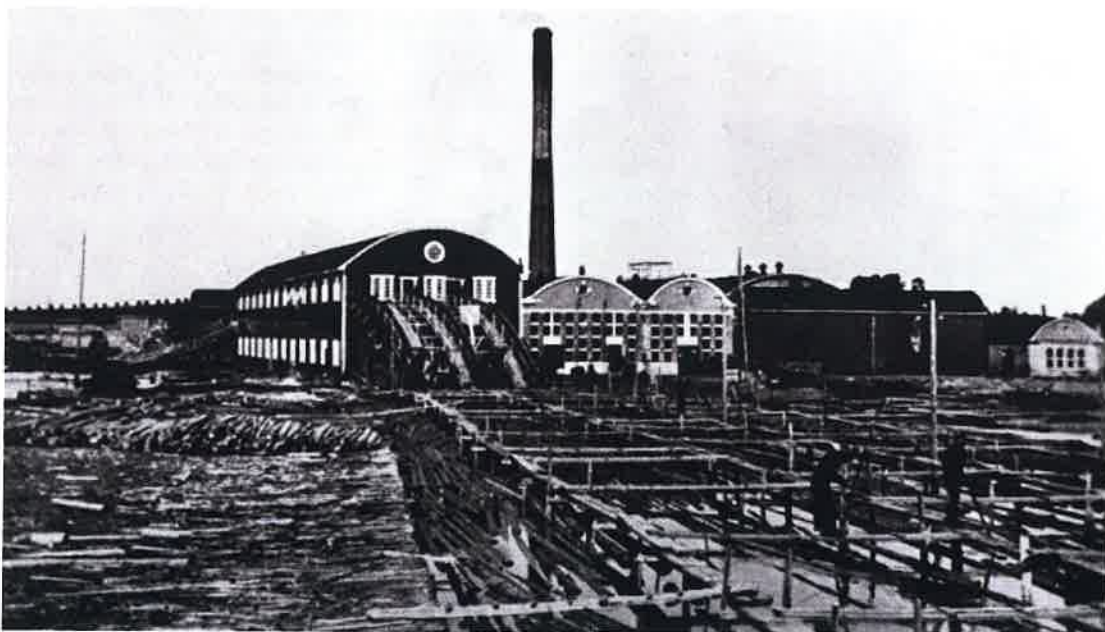
Kartta Akaan höyrysahan sahasta ja lautatarhasta vuodelta 1922. Edellinen saha oli sijainnut suunnilleen kuvan vasemmassa alakulmassa. UPM-Kymmene Oyj:n keskusarkisto.

Babcock & Willcoxin Viialaan vuonna 1906 toimittaman höyrykattilan piirustukset. UPM-Kymmene Oyj:n keskusarkisto.

Vanha saha, jota oli kyllä vuosien saatossa uusittu, paloi kesäkuussa 1924. Uusi, puurakenteinen saha rakennettiin vielä samana vuonna. Kaksikerroksista saharakennusta kattoi segmenttikaaren muotoinen tynnyrikatto. Uudesta sahasta tuli kolmekehäinen ja sen koneistus – höyrykone ja sahakoneet tulivat Ruotsista. Lyhyessä ajassa Viialan tehdasalue rakentui kokonaan uudeksi, koska kahta vuotta aiemmin oli rakennettu uusi lasitehdas.

Sahauksen määrä vaihteli Viialassa vuosittain. Sotavuosina tehdas seiso työvoimapulan vuoksi. Jälleenrakentamisen aika merkitsi sahalle sen toimeliainta kautta, jota kesti vuoteen 1956. Seuraavana vuonna sahaus loppui.

Viialan saha 1930-luvun alussa. Kuva teoksesta Sata vuotta teollisuutta Viialassa.

Lasitehtaan perustaminen

Kasvaneen tuotannon seurauksena sahausjätteet muodostivat ongelman. Osa voitiin käyttää höyrykoneen polttoaineena, mutta suurin osa jäi jättepuuröykkiöiksi. Kotkassa ja Karhulassa oli sahojen yhteyteen perustettu lasitehtaat ja niinpä Viialassakin päätettiin keväällä 1890 perustaa lasitehdas, jonka oli määrä valmistaa pulloja kotimaan markkinoille.

Karhulasta saatiin tehdasta suunnittelemaan alan kokenut ammattilainen, ruotsalainen Peter Magnus Abrahamsson, joka oli toiminut tätä ennen mm. Skinnarvikin ja Nuutajärven lasitehtailla sekä rakentanut mm. litalan ja Karhulan lasitehtaat. Hän suunnitteli saha-alueen tuntumaan puurakenteisen 120 x 70 metriä suuren lasihytin. Sulatusuunina oli suoraan lämmitettävä upokasuuni, joka oli jo vanhentunutta mallia sillä uusimmissa tehtaissa käytettiin tuolloin kaasulämmitystä. Tehtaan viereen rakennettiin vielä tarvittavat varastot, konttori ja isännöitsijän asunto sekä muutama työväen asunto.

Abrahamssoniin ei oltu tyytyväisiä yhtiön johdossa, ja hänet erotettiin 1892. Hänen tilalleen tuli lasinpuhaltaja Gerne. Hänen aikanaan otettiin käyttöön Siemensin menetelmän mukainen kaasulämmitys ja upokasuuni muutettiin ammeuuniksi. Gernekään ei saanut tehdasta kannattavaksi, vaikkakin Abrahamssonin aikana alkanut tappiokierre saatiin oikaistua. Gerne ei kuitenkaan tullut suomea taitamattomana toimeen tehtaan työväestön kanssa, Venäjän lasitullit johtivat ylituotantoon sekä menekkivaikeuksiin, ja niinpä syksyllä 1897 hänkin sai lähteä. Lasitehtaan johtajat vaihtuivat tämänkin jälkeen tiuhaan tahtiin.

Vuonna 1899 hyttimestari Heinz rakensi uudenaikaisen ammeuunin, mutta sekään ei riittänyt lisäämään menekkiä. Johtokunta vieritti syyn maassa aktivoituneen raittiusliikkeen niskoille, joka oli johtanut pullojen vähentyneeseen kysyntään. Nyt päätettiin muuttaa tuotantosuuntaa talouslasin suuntaan. Ammeuunin tilalle rakennettiin upokasuuni ja tehtaan yhteyteen perustettiin 1905 talouslasin tuotannossa tarpeellinen hiomo.

Kesällä 1906 syttyi tulipalo, kun työväen asunnosta levisi tuli lasihyttiin ja varastorakennukseen tuhoten ne perusteellisesti. Vakuutukset korvasivat rakennuksille aiheutuneet vahingot, valmiin tavaran varastojen palaminen oli sen sijaan suurempi menetys. Uuden tehtaan rakentaminen aloitettiin välittömästi ja se oli käyttökunnossa vuoden 1906 loppuun mennessä.

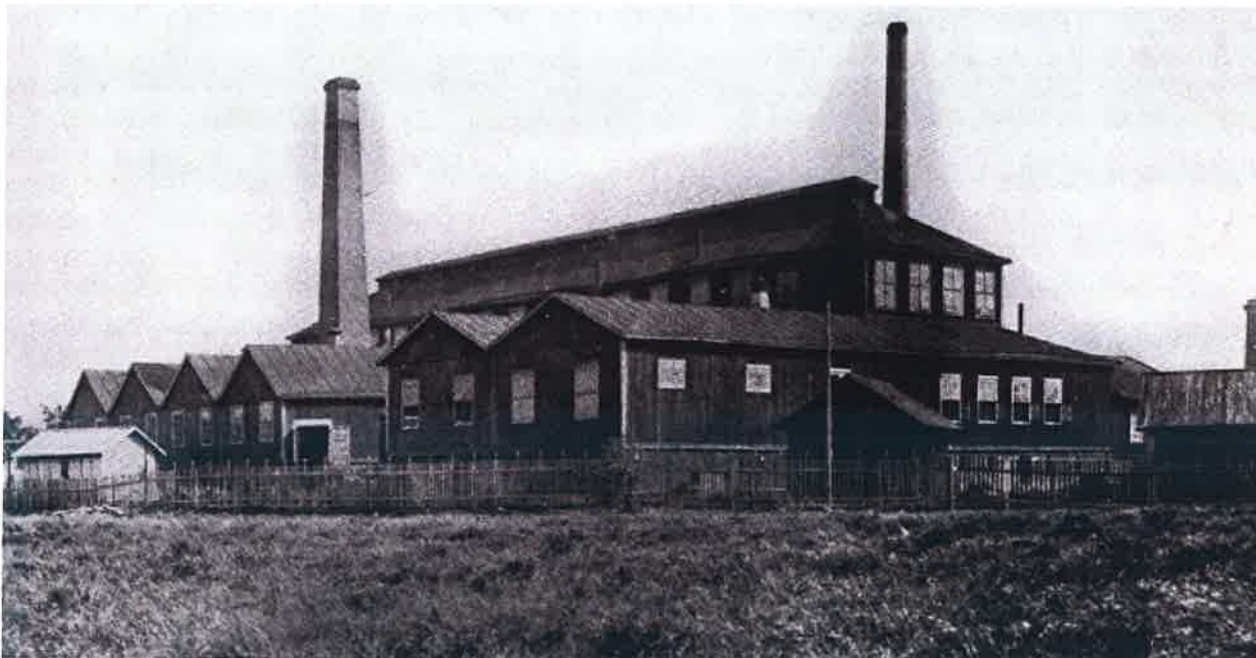

Lasitehtaan vuonna 1906 valmistunut rakennus. Kuva teoksesta Sata vuotta teollisuutta Viialassa.

Juuri ennen tulipaloa oli isännöitsijäksi saatu ruotsalainen C.W. Kissmeyer, joka pian ajautui ristiriitaan työläisten kanssa, osin ajan levottomien tapahtumien seurauksena. Työväki vaihdettiin, mutta siitä ei ollut apua. Niinpä Kissmeyer sai lähteeä ja tilalle tuli elokuussa 1907 Karhulan lasitehtaalla toiminut saksalais-syntyinen Franz Lücke. Lakot jatkuivat kuitenkin hänenkin aikana

Ensimmäisen maailmansodan aikana talouslasin tuotannosta luovuttiin ja keskityttiin sekä pullo- että teknillisen lasin valmistukseen.

Vuonna 1916 lasitehdas paloi jälleen. Puhallus keskeytyi ja saatiin uudestaan käyntiin vasta keväällä 1917. Tehdas seisoi pitkään vuoden 1918 aikana ja vielä sodan jälkeenkin tuotanto oli vaatimatonta. Pikku hiljaa talous alkoi kohentua, kunnes marraskuussa 1921 tehdas tuhoutui jälleen tulipalossa.

Lasitehdas vuoden 1916 palon jälkeiseltä ajalta. Alakuvassa vasemmalla saha ja oikealla vuoden 1916 lasitehdas. Kuvat Ala-Könnin kokoelma, teoksesta Sata vuotta teollisuutta Viialassa.

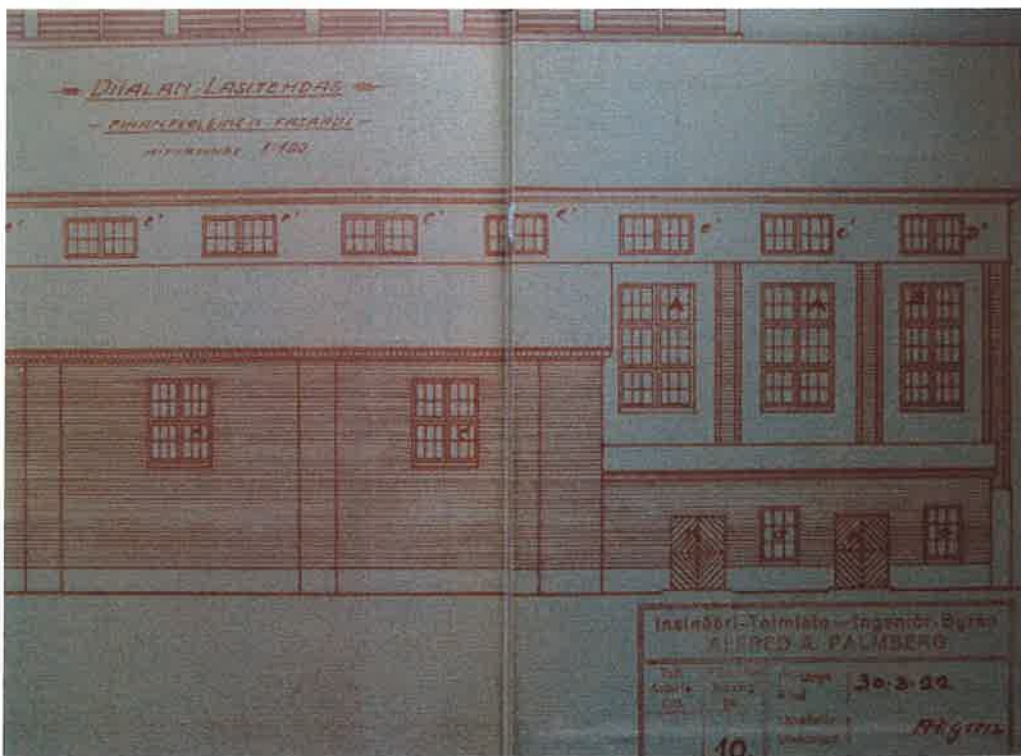

Viialan vastavalmistunut lasitehdas ja konttori Suomen Teollisuus ja Kauppa -matrikelissa vuodelta 1924.

Lasitehdas nousee jälleen

Lasin menekki oli kasvussa, ja uusi tehdas tuli saada pian tuotantokuntoon. Tällä kertaa päädyttiin kolmen tulipalon kokemuksesta rakentamaan tehdas tiilestä ja betonista. Annalan mukaan helsinkiläinen insinööritoimisto O. Palmgren sai työn suorittaakseen. Kyseessä on kuitenkin yhä toimiva, maan vanhin rakennusliike Oy Alfred A. Palmberg Ab, silloiselta nimeltään Insinööri-Toimisto Ingeniör-Byrån Alfred A. Palmberg. Se oli juuri 1920-luvulla Suomen huomattavin teollisuusrakennusten suunnittelutoimisto. Lasi-

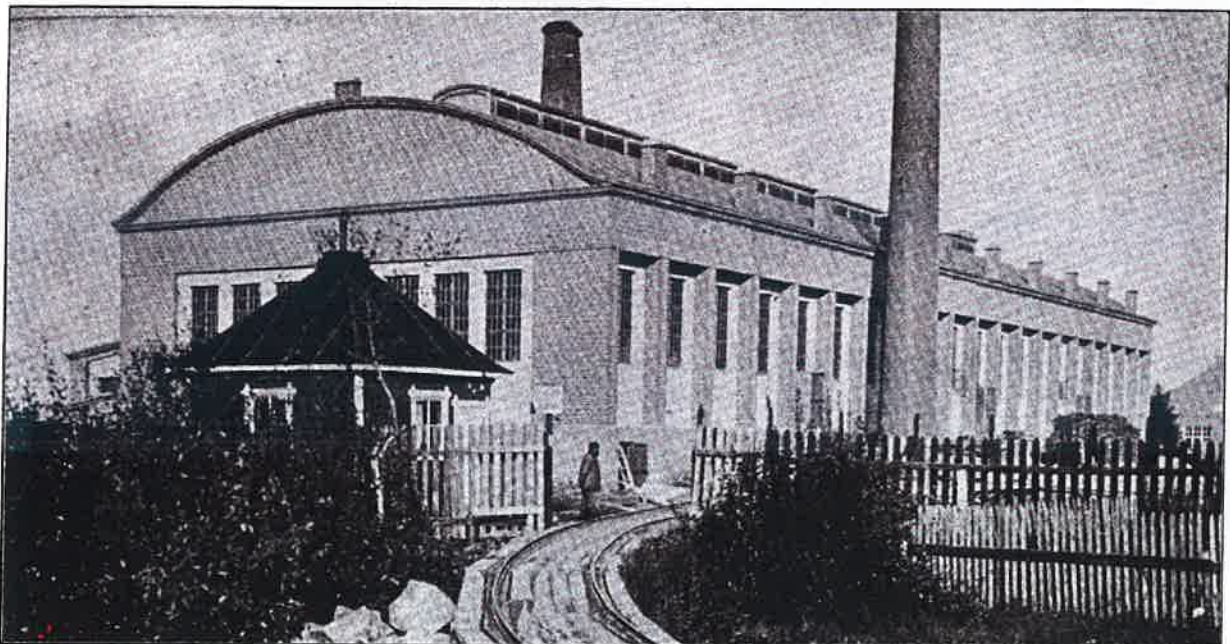

Palmbergin insinööritoimistossa maaliskuussa 1922 laadittu lasitehtaan julkisivupiirustus. Kuva teoksesta Oy Alfred A. Palmberg Ab 100 vuotta.

tehtaan alkuperäiset piirustukset ovat säilyneet Palmbergin arkistossa. Piirustukset on allekirjoittanut A. H-gren. Hänen henkilöllisyytensä on jäänyt toistaiseksi selvittämättä. Diplomi-insinöörimatrikelin mukaan juuri vuonna 1922 valmistui Teknillisestä korkeakoulusta Axel Hasselgren pääaineenaan kemia.

Tehdasrakennus, kooltaan 14 x 61,5 m, muodostuu tiilisestä rakennusrungosta. Sen teräsbetonikatto on holvattu segmenttimuotoon kehärakentein, joita sitovat toisiinsa vaakatasossa olevat pitkittäiset sidepalakit. Katonlaki on avattu lyhtyrakenteeksi, josta saadaan ylävalo. Vuonna 1941 vanha tehdas sai rinnalleen uuden, lähes samankokoisen rakennusrungon, johon sijoitettiin vaneritehdas. Tämän pohjoisen puoleisen tehdassalin segmenttiholvi on toteutettu muutoin samalla tavalla kuin vanhassa tehtaassa, paitsi että kehärakenteet eivät ulotu seinän ylälinjaa alemmaksi kuten isommassa salissa. Täällä on myös tiheämpi l-palkein järjestetty tukirakenne. Molemmissa rakennuksissa on kolme kerrosta, joiden välikatot on toteutettu ylälaattaholvein.

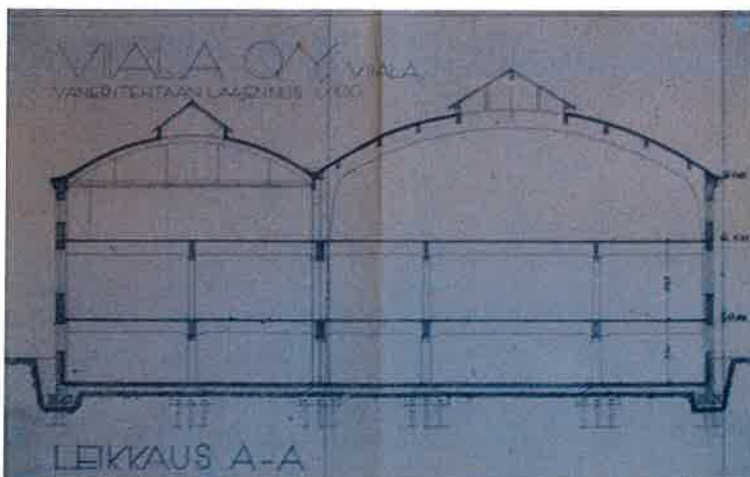
Lasitehtaan alkuperäiselle ulkoarkkitehtuurille antoivat leimansa punatiilimuuraus ja vesikaton segmentti-kaaret, jotka räystään kohdalla kaartuvat lievästi. Pitkien julkisivujen ikkunat oli "upotettu" ja niitä kehystävä seinäpinta oli rapattu. Ikkunoiden välissä tiilimuurit muodostivat vertikaalisesti korostetun pilariaiheen.

LASISULATIMO

GLASHYTTAN

Lasitehdas portinvartijankoppeineen kuvattuna Suomen Teollisuus ja Kauppa -matrikelissa vuonna 1924.

Vuonna 1941 laaditussa laajennussuunnitelman leikkauksessa näkyy selkeästi oikealla oleva lasitehtaan betoniset rakenteet. Viiala Oy:n tehdasalueen rakennuspiirustukset, Viiala.

Entisen lasitehtaan kattorakenteita.

Ilmeisesti hieman ennen lasitehdasta valmistui punatiilinen konttorirakennus, jonka yhteydessä oli lasivarasto. Rakennuksen alkuperäisiä piirustuksia ei ole tämän selvityksen yhteydessä löydetty. Konttorin arkkitehtuurille antaa leimansa päädyn porrassaihe. Konttorin funktionalistinen vanerisisustus on 1940-50 -luvulta. Pääsisäänkäynnin piirustuksia ei ole säilynyt, mutta lisäys on oletettavasti 1950-luvulta.

Konttorirakennus porraspäättyineen on säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä.

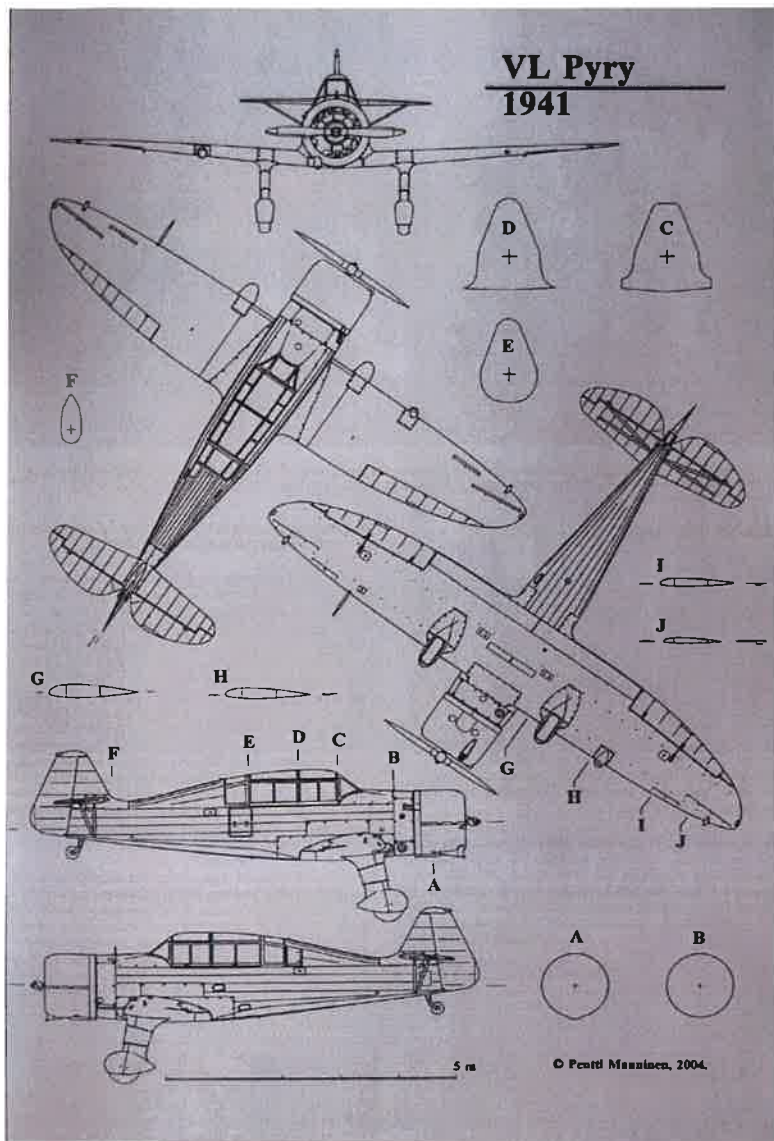

Konttorin sisätilojen alkuperäisenä säilynyt vaneripanelointi liittyy Viialan vaneritehdasvaiheeseen.

Lasitehtaasta lentokonetehtaaksi

Lasitehdas lopetti toimintansa kannattamattomana vuonna 1938 ja Viiala Oy myi lasitehtaan koneet, uunit ja varastot Karhula Osakeyhtiölle ja Riihimäen Lasi Oy:lle. Lasitehtaan tilat vuokrattiin vuoden 1939 lopulla Valtion lentokonetehdas Oy:lle. Puolustusministeriö oli määrännyt 24.10.1939 valtion sotatarviketehtaat hajaryhmyykseen. Tampereen tehtaan toiminnot hajasijoitettiin nopeasti Viialaan, Kolhoon, Kokkolaan ja Kylmäkoskelle. Viiala sopi tarkoitukseen erittäin hyvin, sillä tehdasrakennukset olivat nyt tyhjiillään lasituotannon loputtua. Lisäksi alueelle johti pistoraide ja tehtaan sijainti järven rannalla mahdollisti lentokentän rakentamisen järven jäälle.

Lasitehtaaseen jouduttiin rakentamaan keskuslämmitys, sillä lasinvalmistuksessa syntyvän lämmön takia sellaiseen ei ollut aiemmin tarvetta. Lentokonetehdas perusti paikalla oleviin rakennuksiin viilaamo-, hitsaamo-, koneistus- ja levyseppäosastot, konttorin ja kuljetusosaston. Viialaan päätettiin sijoittaa Pyryharjoitushävittäjän runkojen ja metalliosien valmistus. Myös Smolik-koulukoneita ja muutama Viima korjattiin lentokuntoon Viialassa. Mainittakoon, että ensimmäiset Viialasta valmistuneet Smolikit lennettiin Tampereelle huhtikuussa 1940, ohjaimissa diplomi-insinööri Uolevi Raade ja luutnantti Jorma Visapää. Valtion lentokonetehdas toimi Viialassa vuoden 1941 kevääseen.

Pyry-merkkistä harjoitushävittäjää valmistettiin sota-ajan poikkeusoloissa Viialan entisessä lasitehtaassa. Pentti Mannisen kuva Jukka Raunioin teoksesta Valtion lentokonetehdas, osa 2.

Vaurioitunutta Pyryä korjataan helmikuussa 1941. Kuva Jukka Raunioin teoksesta Valtion lentokonetehdas, osa 2.

Vaneritehdas käynnistyy

Sota-ajan vaikeudet johtivat Viiala Oy:n tappiolliseen tilanteeseen, mikä johti osakekannan myyntiin. Uudeksi pääosakkaaksi tuli vuoden 1941 alussa Arvi Kilpinen, pitkän linjan puuyrittäjä, joka omisti mm. Kera-
van Jalofaneeri Oy:n. Seuraavana vuonna tämä yritys liitettiin Viiala Osakeyhtiöön.

Lentokonetehtaan jäljiltä aloitettiin entisen lasitehtaan rakennusten kunnostaminen ja laajentaminen vanerivalmistuksen tarpeisiin. Muutospiirustukset laati toukokuussa 1941 arkkitehti Gunnar Stenius. Ke-
vällä 1941 alkoi koneistojen asennus, mutta sotateimet viivyttivät töitä niin, että ensimmäinen vaneri-
sorvi saatiin käynnistettyä vasta maaliskuussa 1942. Varsinainen laajempi vanerintuotanto alkoi vuoden
1943 alussa. Samana vuonna valmistui myös rautatie tehtaalle sotavankityövoimalla.

Rauhan tultua tuotantoa laajennettiin muutamaksi vuodeksi mm. lentokonevaneriin. Myös visa- ja loi-
muviilu kuuluivat valmistusohjelmaan tavallisen koivu- ja mäntyvanerin lisäksi. Myöhemmin mäntyva-
nerin tilalle tuli rimalevy. Jälleenrakennusaika merkitsi rakennustarviketeollisuudelle jatkuvaa kysyntää.
Tuotantotiloja pyrittiin uudistamaan ja vuosina 1951 ja 1952 tehdasta laajennettiin rakennusmestari V.G.
Linnapuomin (Insinöörirakenne Oy) suunnitelman mukaan. Vanha lasitehdas sai nyt yhtenäisen punatiili-
julkisivun, joka ilmentää funktionalismin selkeälinjaisuutta. Linnapuomi suunnitteli myös 1956 vaneriteh-
taan laajennuksen.

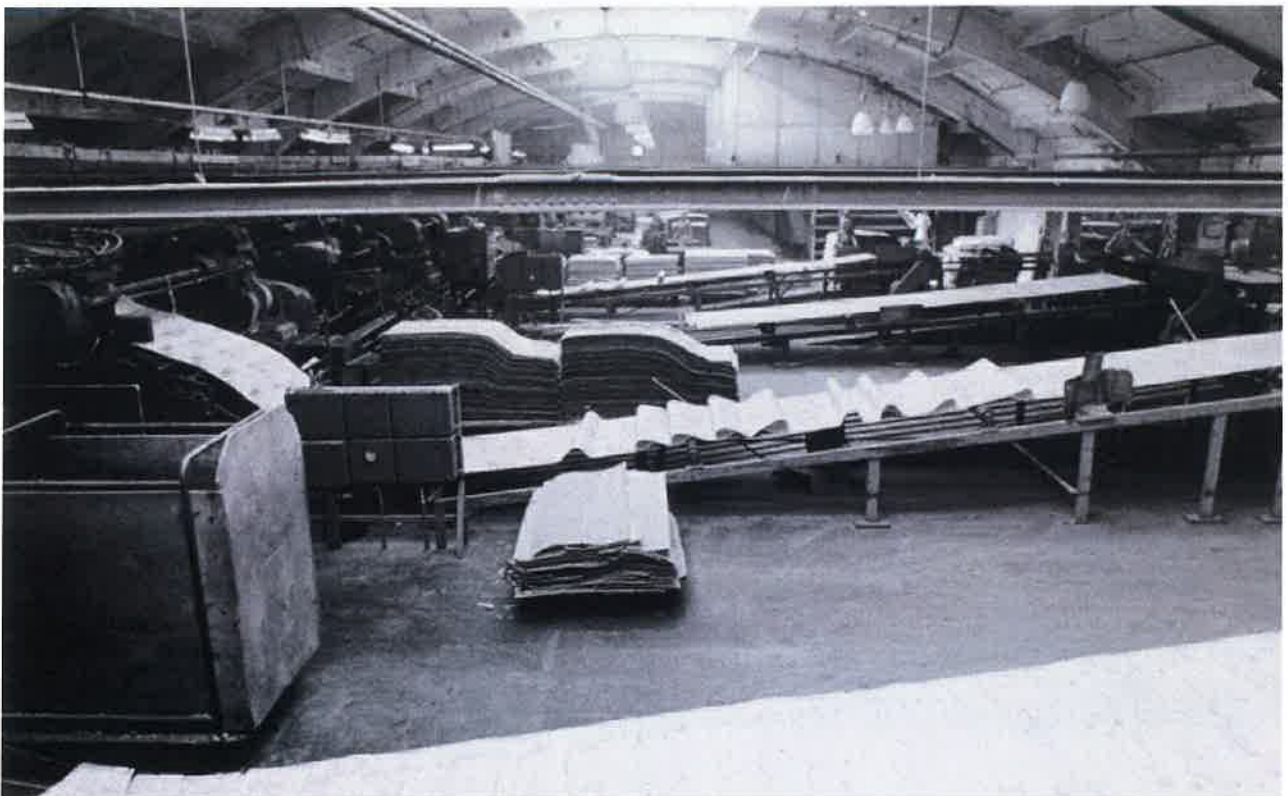

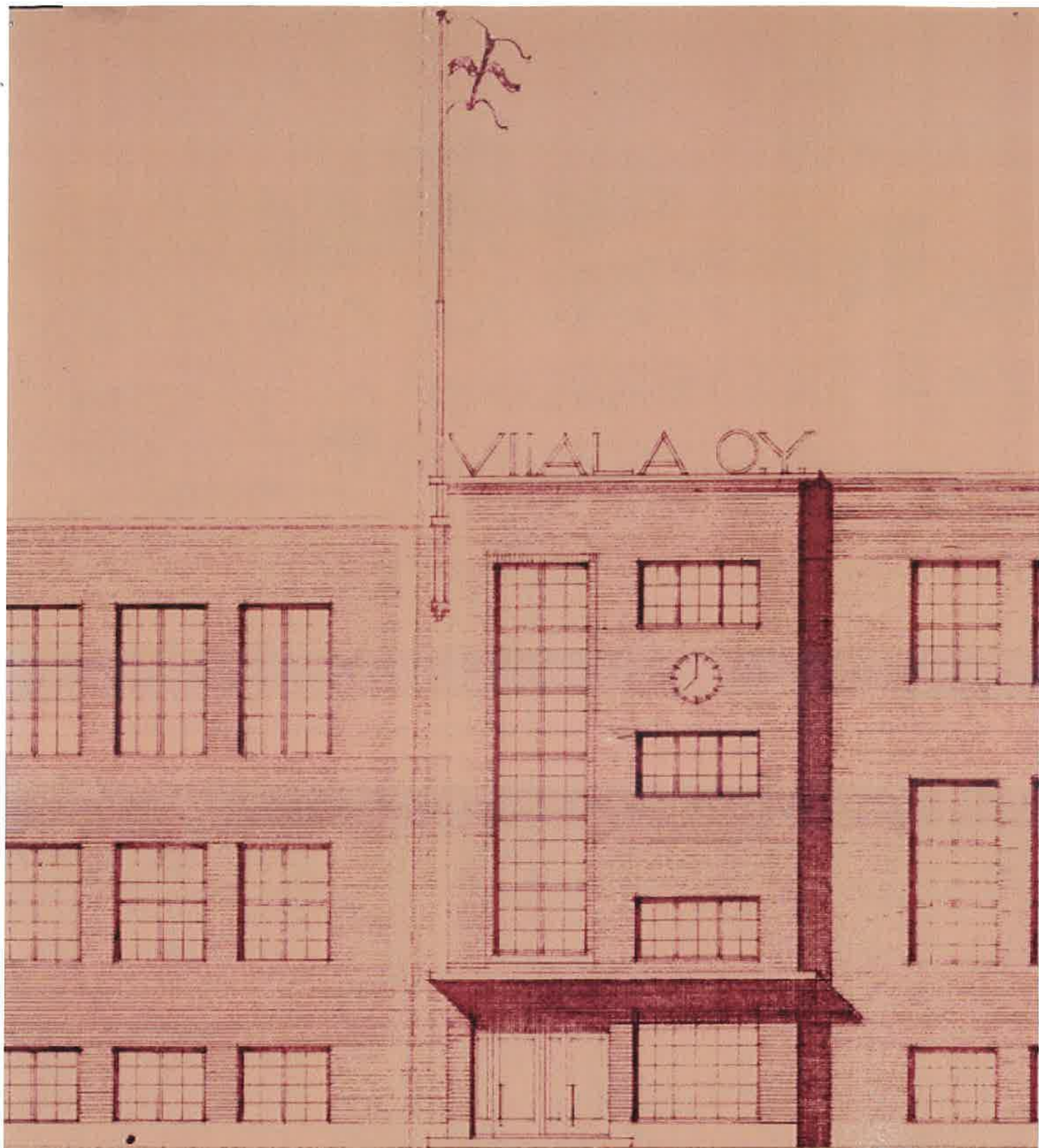
Vaneritehtaan toimintaa 40-luvulla tai 50-luvun alussa. Valokuva Mannelin. Museoviraston kuva-arkisto.

Vaneritehtaan toimintaa 40-luvulla tai 50-luvun alussa. Valokuva Mannelin. Museoviraston kuva-arkisto.

Sisäkuva vaneritehtaasta, valokuva Finncolor. Museoviraston kuva-arkisto.

V. G. Linnapuomin julkisivupiirustus vaneritehtaan laajennukseksi vuodelta 1952. Viialan tehdasarkisto, rakennuspiirustukset.

Ylhäällä vaneritehtaan julkisivu vuoden 1952 asussa. Alla tehdasnäkymä portilta tultaessa. Etualalla vasemmalla puu-
rakennetehtas ja oikealla lastulevytehtas.

Puurakennetehtas

Rauhan tultua myös sahaa ryhdyttiin kunnostamaan ja laajentamaan. Sotakorvaukset edellyttivät Viialan tehtaaltakin monipuolista tuotantoa ja siksi päädyttiin vuonna 1945 rakentamaan uusi puurakennetehtas puutalojen valmistamiseksi. Ensimmäiset suunnitelmat laati DI Aulis Hakala vuoden 1945 toukokuussa. Toiminta pääsi käyntiin kuitenkin vasta vuoden 1947 keväällä ja ensimmäiset sotakorvauspuutalot valmistuivat 1947. Kaksikerroksinen, betonirunkoinen rakennus liittyy punatiilijulkisivuineen samaan funktionalistiseen suuntaukseen kuin vaneritehtaan rakennukset.

Yhtiö ryhtyi 1948 valmistamaan myös ovia Yhdysvaltojen markkinoille. Tämä toiminta siirrettiin keväällä 1952 vaneritehtaaseen, jota oli juuri laajennettu. Tämänkin jälkeen puurakennetehtaassa valmistettiin pohjamaalattuja ovia ja ulko-ovia.

Lastulevytehtas

Toisen maailmansodana aikana tapahtunut liimojen kehitys toi markkinoille uuden materiaalin, lastulevyn. Viialassa ryhdyttiin 1950-luvun keskivaiheilla toimiin maan ensimmäisen lastulevytehtaan perustamiseksi. Patentti hankittiin Saksasta, samoin koneisto. Ensin koneet sijoitettiin puurakennetehtaaseen, mutta uuden lastulevytehtaan valmistuttua syksyllä 1956 koneisto siirrettiin siihen. Puurakennetehtaan viereen rakennetun lastulevytehtaan järjestely noudatti amerikkalaista tehdaskaavaa. Rakennuksen arkkitehtuurista vastasi jälleen rakennusmestari Linnapuomi. Kaksikerroksisen tehdasrakennuksen julkisivut ovat puhtaaksimuurattua punatiiltä, kuten muissakin ympäröivissä tehdasrakennuksissa. Tehtaan kattorakenteissa käytettiin esijännitettyä betonia, mikä oli tuolloin vielä suhteellisen harvainen menetelmä.

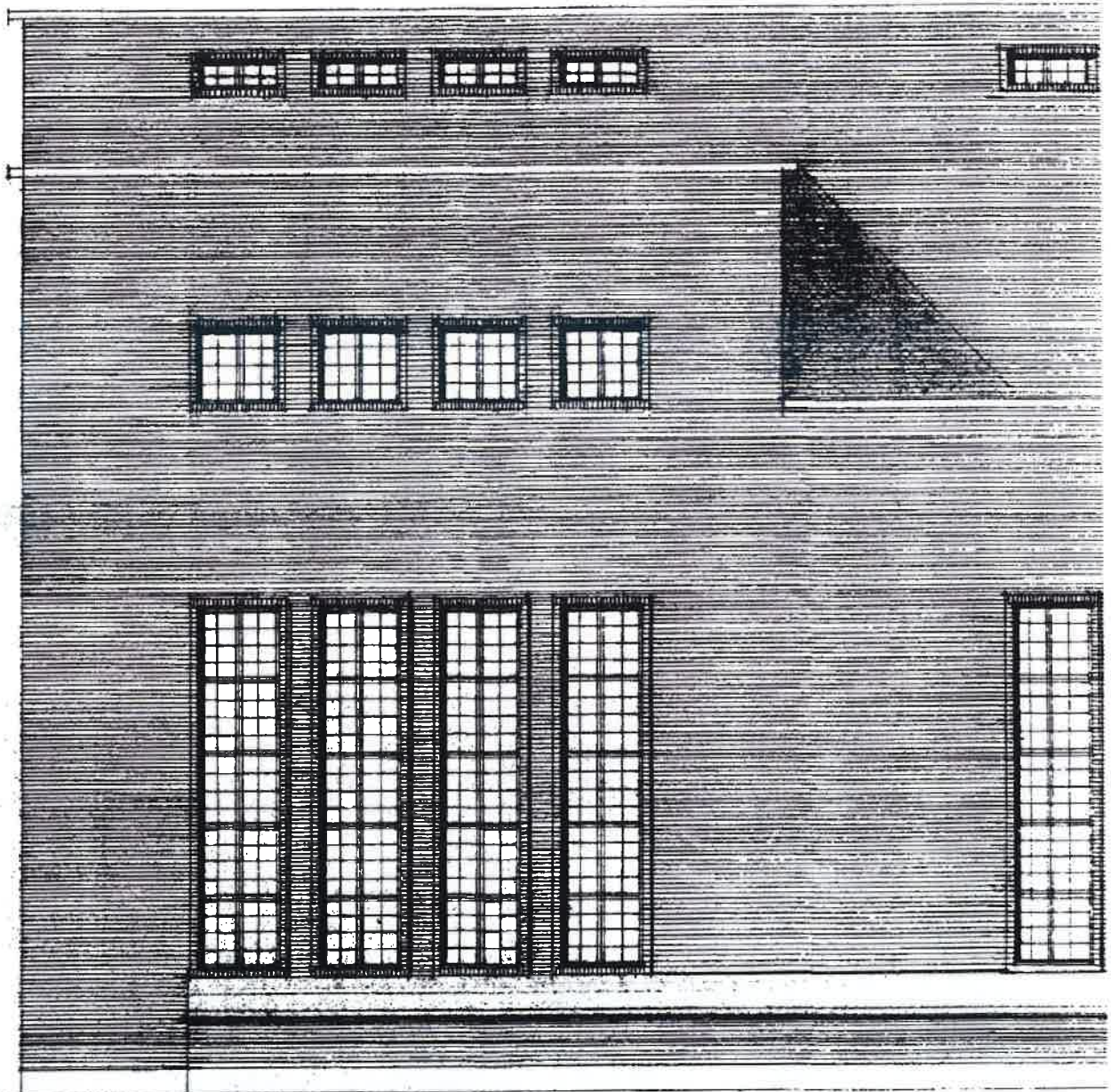
Voima-aseman rakentaminen

Tuotannon kasvu pakotti modernisoimaan myös voimalan. Insinöörirakenne Oy laati keväällä 1950 suunnitelmat uutta höyryvoimalaitosta varten. Aulis Hakala on allekirjoittanut suunnitelmat, mutta ilmeisesti rakennuksen arkkitehtuuri on V.G. Linnapuomin käsialaa. Rakentamiseen päästiin nopeasti ja voimala oli valmis jo saman vuoden joulukuussa. Punatiiliset julkisivut jatkavat samaa funktionalistista linjaa kun vaneritehtaan laajennus ja puurakennetehtas. Pula-ajasta johtuen koneistojen saanti tuotti vaikeuksia. Kattiloiden ja turbiinien asennustyö saatiinkin päätökseen vasta vuoden 1952 lopulla. Ne saatiin hankittua lopulta Mätäsvaaran 1948 lopetetusta molybdeenikaivoksesta. Turbiinigeneraattorin valmistaja on STAL

Mätäsvaaran kaivoksesta saatiin STALin turbiinigeneraattori.

VIIALA OY VIIALA,
VOIMA-ASEMA 1/100

JULKISIVU LÄNTÄN

V. G. Linnapuomin julkisivupiirustus voimalaa varten vuodelta 1961. Viialan tehdasarkisto, rakennuspiirustukset.

– Svenska Turbinfabriks Aktiebolaget Ljungström.

Voimantarve lisääntyi tuotannon kehittymisen vuoksi 1960-luvulle tultaessa ja vanha voima-asema päätettiin uusia ja laajentaa. Keväällä 1961 alkoivat laajennustyöt DI Aulis Hakalan ja rakennusmestari V. G. Linnapuomin suunnitelmien mukaan ja rakennus oli valmiina joulukuussa 1962. Siihen oli nyt asennettu uudet Rosenlewin kattilat vanhojen jäädessä varakattiloiksi. Vanhaan osaan sijoitettiin sähköntuotantoon uusi vastapaineturbiini, jonka oli valmistanut AEG Kanis. Uuden vastapaineturbiinin ja uusitun lauhdutusturbiinin yhteenlaskettu teho oli nyt 4100 kilowattituntia.

Vuoden 1963 elokuussa voimalaitoksen pölynpoistoputkistossa tapahtui voimakas räjähdys, joka aiheutti suuret korjaukset.

AEG Kanis vastapaineturbiini saatiin höyryvoimalaitokseen vuosien 1961-62 laajennuksen yhteydessä.

Yllä voimalaitoksen kattila,
vieressä valvomo.

Viiala Oy:n sulautuminen suurempiin

Oy Wilh. Schauman Ab osti Viiala Oy:n koko osakekannan heinäkuussa 1962. Yhtiön nimi muutettiin 1965 ja siitä tuli Schauman-yhtiön Viialan tehdas. Oy Wilh. Schauman Ab fuusioitiin puolestaan 1988 Kymmene Osakeyhtiöön, jolloin Viialan tuotantoa harjoitettiin nimellä Schauman Wood – Viialan tehdas. Myöhemmin otettiin käyttöön yhtiön nimi UPM-Kymmene Wood Oy:n Viialan tehdas. Vanerintuotanto loppui Viialassa vuoden 2004 lopussa.

Schaumanin aikana tehdasalueelle rakennettiin uusi keskusvarasto (1968), korjaamo (1971) sekä lastulevyvarasto (1972).

Lähteet

Arkistot

Akaan kaupungin rakennusvalvonta, Viialan rakennuspiirustukset
Elinkeinoelämän Keskusarkisto, Mikkeli

Akaan Höyrysaha Oy:n arkisto 1895-1955 (ei piirustuksia)

Viiala Oy:n lasitehtaan arkisto 1906-1939 (ei piirustuksia)

Hämeen maakunta-arkisto, Hämeenlinna

Kartat

Museoviraston kuva-arkisto, Helsinki

Oy Alfred A. Palmberg AB:n arkisto, Helsinki

UPM-Kymmene Oyj:n keskusarkisto, Valkeakoski

Viiala Oy:n arkisto.

Viiala Oy:n tehdasalueen rakennuspiirustukset, Viiala

Kirjallisuutta

Alanen, Aulis J. – Ahtokari, Reijo, Sata vuotta teollisuutta Viialassa. Helsinki 1973.

Alava, U., Viiala Oy:n historiaa. Työtä ja toimintaa 2-3/1963.

Annala, Vilho, Suomen lasiteollisuus II, osa I. Helsinki 1948.

Arkkitehtitoimisto Eero Lahti Oy, Viialan vaneritehdas, alueen kehityssuunnitelma, luonnos 25.10.2005

Heino, Reino, Hämeen läänin lasitehtaita. Helsingin kauppakorkeakoulu, laudaturtyö 1948.

Lasitutkimuksia – Glassresearch III. Suomen lasimuseon tutkimusjulkaisu – The Bulletin of the Finnish Glass Museum. Riihimäki 1986.

Raunio, Jukka, Valtion lentokonetehtaan historia. Osa 2. Tampereella ja sodissa 1933-1944. Forssa 2007.

Stenholm, Kerttu, Viialan lasitehtaan toiminta ja työväestö 1890-1938. Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos, pro gradu -työ 1972.

Suomen insinöörejä ja arkkitehtejä 1948. STS:n ja TFiF:n julkaisema matrikkeli. Vaasa 1948.

Suvanto, Pekka, Akaan historia. Toijala – Kylmäkoski – Viiala. Toinen osa. Vammala 1954.

Tuuri, Antti, Oy Alfred A. Palmberg Ab 100 vuotta. Sukupolvet vaihtuvat – yhtiö elää. Jyväskylä 2007.

Viialan lasitehdas – Viiala Glasbruk. Suomen teollisuus ja kauppa – Finsk Industri och handel II. Helsinki 1924.

Viiala Oy:n tiedotuslehti 1958-59. Vuosina 1960-69 se ilmestyi nimellä Työtä ja Toimintaa ja vuosina 1974-1992 nimellä Tietosia.

Suullisia tietoja antaneet

Matti Aalto, Lemminkäinen Oyj

Risto Hämäläinen, Akaan kaupunki

Markku Lemström, UPM-Kymmene Oyj

Ari Sirén, UPM-Kymmene Oyj

LIITE: Viialan tehtaan arkisto, Rakennuspiirustukset
(Koonnut Markku Lemström)

- Vaneritehtaan leikkaus 15.5.1941 G. Stenius
- Vaneritehdas julkisivut 16.5.1941 G. Stenius
- Vaneritehtaan laajennus, leikkaus (päiväämätön 1940-l?)
- Vaneritehtaan laajennus, leikkaus (päiväämätön 1940-l?)
- Vaneritehtaan laajennus, julkisivu (päiväämätön 1940-l?)
- Puusepäntehtas, pohja 1.5.1945 A. Hakala, Insinöörirakenne
- Tehdasalueen pohjatutkimus 24.8.1948 Insinööritoimisto P. Alenius
-tutkimusraportti ja kartat
- Voima-asema, leikkaus 25.5.1950 A. Hakala, Insinöörirakenne
- Voima-asema, pohjat 25.5.1950 A. Hakala, Insinöörirakenne
- Vaneritehdas, pohja 22.2.1952 V.G. Linnapuomi
- Vaneritehdas, leikkaus, julkisivuvaihtoehdot 22.2.1952 V.G. Linnapuomi
- Vaneritehdas julkisivut 28.2.1952 V.G. Linnapuomi, Insinöörirakenne
- Lastulevytehtas, pohja 26.11.1955 V.G. Linnapuomi
- Lastulevytehtas, julkisivut 26.11.1955 V.G. Linnapuomi
- Vaneritehtaan laajennus, julkisivu 7.9.1956 V.G. Linnapuomi, Insinöörirakenne
- Kuorimo, leikkaus 1.2.1957
-konttorin yläpuolella kulkeva rata
- Voima-asema, julkisivu maalisk.1961 V.G. Linnapuomi
- Voima-asema, julkisivu, leikkaus maalisk.1961 V.G. Linnapuomi
- Voima-asema, pohja maalisk.1961 V.G. Linnapuomi
- Voima-asema, julkisivu, leikkaus huhtik.1961 V.G. Linnapuomi
- Voima-asema, julkisivu 26.8.1963 V.G. Linnapuomi
- Uusi keskusvarasto 4.5.1968
- Korjaamo, pääpiirustus, julkisivut, A. Hakala 3/1971
-siporex-elementti, betonisokkeli
- Korjaamo, pääpiirustus, pohjat, A. Hakala 3/1971

Korjaamo, pääpiirustus, päätyjulkisivut, leikkaukset, A. Hakala 3/1971

Lastulevyvarasto, pohja 1971

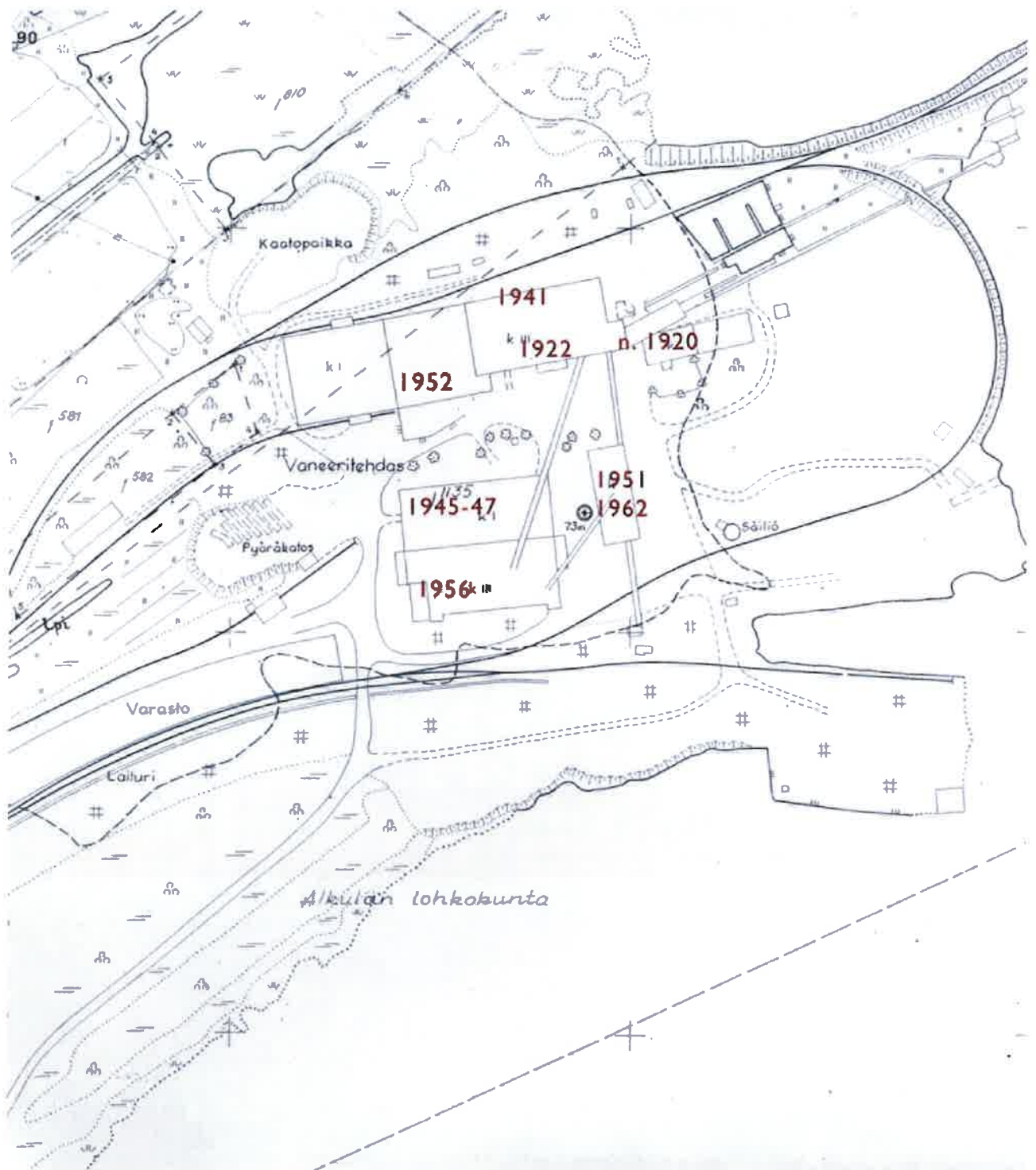
Korjaamo, seinäelementit, A. Hakala 31.3.1972

Lastulevytehdas, pohja 19.9.1972

Korjaamo, toimistotilat 14.9.1973

Vaneritehdas ja konttori, julkisivu 15.11.1985

Keskusvarasto, muutos 18.2.88 Inststo Tapani Suominen Ky

Tehdasalueen keskeisten rakennusten valmistumisvuodet. Pohjakartta 1960-luvulta.